

Ahmet Emin Yalman

Entelektüel Bir Biyografi

Buğra Kalkan

LiBeRtE

Ahmet Emin Yalman

Entelektüel Bir Biyografi

Buğra Kalkan

ISBN: 978-605-9823-39-5

Liberte Yayınları® / 223

1. Baskı: Aralık 2018

© 2018, Liberte Yayınları®

© 2018, Liberal Düşünce Topluluğu Derneği®

Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: **Özlem Çağlar Yılmaz**

Yayın Koordinatörü: **Emre Turku**

İç Tasarım: **Yavuz Selim Erfidan**

Kapak Tasarımı: **Mesut Koçak**

Baskı: **Tarcan Matbaası**

Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
yayınevi

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Buğra Kalkan

2004 yılında Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olan Kalkan, 2013 yılında yine aynı üniversitenin Sosyal ve Siyasal Anabilim Dalında "Klasik Liberalizm Geleneğinde Kendiliğinden Doğan Düzen Kavramının Gelişimi" başlıklı tezini vererek doktora eğitimini tamamlamıştır. 2010 yılında YÖK Tez Araştırma Bursu ile Arizona Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne gitmiş olan Kalkan, 2015 yılında TÜBİTAK bursu ile King's College London Politik İktisat Bölümü'nde doktora sonrası çalışmalarına devam etmiştir. Kalkan, halen İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde doçent olarak çalışmaktadır.

Ayrıca yazarın, *Kendiliğinden Doğan Düzen* (2016), *Frédéric Bastiat'ın Siyaset ve Devlet Anlayışı* (2016), *James M. Buchanan: Demokrasinin Patolojileri ve Anayasal Çözüm Önerileri* (2016) başlıklı kitapları yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	1
Giriş	3
Liberalizm ve Rasyonalizm.....	6
Rasyonalizm Eleştirileri ve Değer Çoğulculuğu	8
İskoç Aydınlanması, Tarihsel Gelişme ve Çoğulculuk	15
Tarihsici Teoriler, Bireysel Özgürlük ve Kurucu Rasyonalizm.....	18
Yalman ve Liberalizm	21
BİRİNCİ BÖLÜM: Bir Gazeteci Olarak Yalman	23
İKİNCİ BÖLÜM: Bürokrasi ve Tarihsel İlerleme	35
Halkçılık, Refah Devletçiliği midir?	38
Comte, Ekonomik Planlama ve Liberalizm	40
Kemalizm, Bireycilik ve Kırtasiyecilik.....	47
Kırtasiyeciliğin Günahları ve Rasyonel Usuller	50
Merkeziyetçilik ve Kırtasiyecilik.....	53
Bireysel Sorumluluk, Memurlar ve İdealizm.....	57
Piyasa Ekonomisi ve Bürokraside Reform.....	60
Kültür ve Rasyonellik	63
Demokrasi ve Kırtasiyecilik.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Köy Enstitüleri ve Liberal Eğitim 73

Yalman'ın Eğitim "Akıncı"ları.....	76
Yalman'a Göre Köy Enstitülerinin Amacı	77
Kırtasiyeciliğin Panzehiri Olarak Köy Enstitüleri	79
Vesayetçi Zihniyetin Yıkılışı mı?	83
"Anglo-sakson"luk ve Bireycilik Meselesi	84
Bireycilik, Prens Sabahaddin ve Yalman	88
Köy Enstitüleri ve Feminizm.....	92
Köy Enstitüleri ile "İlerlemek" ve "Demokratikleşmek" Mümkün müydü?	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Demokrasi mi Bilinçlendirir, Bilinçli Vatandaşlar mı Demokratikleştirir? 101

Demokratik Rejimlerin Yaygınlaşması	104
Demokrasinin Kurumsal Gelişimi ve Piyasa Ekonomisi	109
Yalman'ın Demokrasi Üzerine Düşünceleri	116
Nazım Hikmet, Ali Fuat Başgil ve Düşünce Özgürlüğü	130
II. Meşrutiyet'ten 1960 Darbesine Yalman'ın Siyasal Duruşu.....	136

BEŞİNCİ BÖLÜM: Din, Din Özgürlüğü ve İlerleme 159

Sekülerizm ve Eleştirileri	160
Yalman, Sekülerleşme ve İslam.....	167
Yalman, Din ve Liberalizm	174

Sonuç 177

Kaynakça 183

Sevgili eřim Yasemine...

Önsöz

BU KİTAP CUMHURİYET DÖNEMİNİN İLK LİBERAL FİKİR hareketi olan Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin kurucularından gazeteci-yazar Dr. Ahmet Emin Yalman'ın fikirlerini incelemek için kaleme alınmıştır. Columbia Üniversitesi'nde sosyal bilimler üzerine doktora yapmış olan Yalman, Tanzimat'tan 1960'lı yıllara kadar gazetecilik ve yazarlık hayatını sürdürmüştür. Bu süreçte defaatle Türkiye'nin siyasal tarihinin kırılma anlarına şahit olmuş ve aktif bir siyasal figür olarak aldığı pozisyon ile çoğu kez ağır şahsî bedeller ödemek zorunda kalmıştır.

Kendini her fırsatta bir liberal olarak tanımlayan Yalman'ın söz konusu önemli siyasal dönemeçlerde ifade ettiği fikirler, Türkiye'de liberal düşüncenin gelişimini ve önündeki engelleri anlamak için önemlidir. Bütün fikirlerini Türkiye'nin modernleşme problemi etrafında şekillendiren Yalman, fikir hayatı boyunca ilerlemeci pozitivist görüşlerle liberal fikrî temaları telif etmeye çalışmıştır. Bu çaba ise, Türkiye'de liberalizm bağlamında, kendine özgü yeni sorunlar ortaya çıkartmıştır. Bu

çalışmada demokrasi, bürokrasi, eğitim ve din konuları altında Yalman'ın ortaya koyduğu sorun alanları tartışılmıştır.

Yalman hayatı boyunca on binlerce sayfa yazı kaleme almıştır. Kişisel külliyatında yurt dışına yaptığı seyahatler üzerine yazdığı kitaplar ile gazetede diploması ve yurt dışı haberleri üzerine kaleme aldığı köşe yazılarının önemli bir yeri vardır. Bu çalışmada Yalman'ın sadece siyasal konular üzerine fikrî denemelerine yer verildiği için söz konusu yazıları konu dışı bırakılmıştır. Ayrıca Yalman'ın Osmanlı dönemine ait yazıları da yalnızca hatıratı ve kitapları üzerinden değerlendirilmiştir. Kitapta yapılan değerlendirmeler hem Türkiye'nin siyasî tarihi hem de liberal teori adına geniş bir tartışma alanını okuyucunun dikkatine sunmaktadır.

Giriş

CUMHURİYETİN İLK DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE'DE LIBERAL düşüncenin gelişimini incelemeye alan her çalışmanın bir çeşit rasyonalist liberalizm açıklaması yapması gerekmektedir. Ancak bu bağlamda tek-parti dönemine ait liberal fikir adamlarının varlığı belirli sınırlılıklar dahilinde iddia edilebilir. Cumhuriyet döneminin başlarında gerçekleştirilen tepeden inmece radikal modernleşme projesi, siyasal istikrarsızlık ve ekonomik planlamacı devletçilik Türkiye'de fikir özgürlüğüne çok dar bir alan bırakmıştır. Bu alan içinde bireysel özgürlüğü ya da sivil hakları ön plana çıkartan bir kamusal fikir adamının devlet tarafından çizilen meşru alanın içine sığması mümkün değildir. Bu bakımdan Tanzimat'tan sonra Osmanlı'da görülen fikrî hareketlerin sınırlı da olsa gelişimi Cumhuriyet döneminde ancak çok partili hayatla yeniden baş göstermiştir. Ancak şüphesiz fikir hareketleri açısından en fazla darbeyi yiyen liberal düşünce geleneği olmuştur. Liberal fikir hareketlerinin karşısında sosyalist ya da milliyetçi renklere

sahip çok farklı kolektivist fikir hareketinin liberalizmden daha başarılı olduğu görülmüştür.

Liberalizmin Cumhuriyet dönemindeki dezavantajının üç grup temel sebebi var görünmektedir. Birinci sebep yazının başında da söylendiği gibi tek partili yıllarda siyasal ve ekonomi politika tercihlerinin tam anlamıyla anti-liberal bir seyir almasıdır. Özellikle CHP'nin kurulmasından sonra liberalizmin düşman bir yabancı fikrî akım olarak reddedildiği görülmektedir (Yılmaz, 2005). Negatif özgürlük anlayışına ve piyasa ekonomisine ilişkin her türlü fikrin devrim karşıtı olarak görüldüğü rahatlıkla öne sürülebilir. Bu bakımdan Osmanlı'da kısmen gelişme gösteren liberal düşünce geleneğinin Cumhuriyetle birlikte ani bir kesintiye uğradığı belirtilmelidir.

İkinci sebep liberalizmin sınırlı devlet ve sivil toplum anlayışının geleneksel toplumlarda destekleyicisinin olmamasından kaynaklanır. Liberalizm devletlerini modernleştirmeye çalışan reformist yönetici elitlere kendi güçlerini kendi elleriyle sınırlandırarak bireylerin yaratıcı potansiyellerini tanımaları ve onlara güvenmelerini öğütlemektedir. Sıklıkla siyasal istikrarsızlığın görüldüğü ve ekonomik kaynakların muhalifleri susturmanın bir aracı olarak kullanıldığı ülkelerde bu liberal politikanın izlenmesi mümkün değildir. Çok uzun süre Japonya dışında Batı dışı bir toplum bu liberal tavsiyeyi izlemeyi de başaramamıştır.

Üçüncü neden tek parti döneminin fikir hürriyetine yer vermemesine rağmen izlediği politikaların dolaylı olarak kolektivist ideolojileri desteklemesi ve bireyci fikriyatı dışlamasıdır. Fikirlerle önem verilen mecralarda aydınların/okumuşların ulaşabildiği kaynaklar ve üretilen yerli fikirler ekonomik dev-

letçiliği ve çoğulculuk karşıtı tekçi sosyal felsefeleri desteklemiştir. Bu durum bireyci fikirlerin otomatik olarak “kamusal alan”dan ve “kamusal tartışma”dan dışlanmasına neden olarak liberalizmi önemli bir dezavantaja sürüklemiştir. Bunun karşısında bir sosyalistin ve bir mukaddesatçının aynı anda planlı ekonomiyi savunması ve toplumsal amaçların bireysel amaçlardan üstün olduğunu savunması mümkün olmuştur.

Ancak bütün bu dezavantajına rağmen tek parti döneminde kendini liberal olarak gören aydınlar yok değildir. Bu kitabın konusu olan Ahmet Emin Yalman bunlardan biridir. Bir diğer örnek Ahmet Ağaoğlu olarak gösterilebilir. Bu iki yazar da kendini liberal, anti-komünist ve bireyci olarak görsele de eserlerini incelediğimizde hem klasik hem de modern liberalizmden farklı, eklektik bir düşünce sistemi karşımıza çıkmaktadır. Bu yazarlar özgürlüğü yüksek bir bilinç durumu olarak görmekte, insanların bireysel amaçlar izleme yeteneğine kavuşmasını ise bu bilinç düzeyi ile ilişkilendirmektedirler. Piyasa ekonomisi ise asla yazılarının esasını teşkil etmemektedir. Hatta Yalman’da görüldüğü üzere sosyal adalet anlayışları dahi Türkiye’deki devletçiliği eleştirecek boyutlara gelememektedir. Bu dönemin “liberalleri”nin rasyonalist Aydınlanmacı gelenekten fazlasıyla etkilendikleri ve karşılarında da bunu eleştirecek alternatif bir geleneğin bulunmadığı bu dönem incelenirken akılda tutulmalıdır.

Bu sebeplerle, II. Meşrutiyetten Cumhuriyetin ilk dönemlerine bütün önemli siyasal olayların çevresinde bulunmuş, değerli bir gazeteci ve yazar olan Ahmet Emin Yalman’ın fikirlerini incelemek için ilk olarak liberalizmin rasyonalizmle olan ilişkinin öncelikle ele alınması gerekmektedir. İkinci olarak rasyonalizm bağlamında çoğulculuk ve monizm arasındaki tartışma ele alınacaktır. Burada özellikle negatif/pozitif özgürlük

BİRİNCİ BÖLÜM

Bir Gazeteci Olarak Yalman

AHMET EMİN YALMAN'I TANIMLAYAN EN ÖNEMLİ özelliklerinden biri onun gazeteciliğidir. Yalman gazeteciliğe sürüklenmemiş ama gazeteci olmayı bilinçli bir şekilde tercih etmiştir. Gazeteciliği büyük mükâfatlar sunduğu için değil ama basitçe tutkuyla sevdiği için yapmıştır. Hayat Yalman'ın önüne gazeteciliği bırakması için çok iyi fırsatlar sunmuş; hatta pek çok defa zorla gazetecilikten uzaklaştırılmıştır. Yalman önünde duran fırsatları değerlendirmemiş ve her uzaklaştırıldığı seferin ardından uygun gördüğü ilk fırsatta gazeteciliğe yeniden dönmüştür.

Gidemeyenlerin ülkesi Türkiye'de Yalman'ın gazeteciliğe tutkuyla bağlı olması önemli bir değerdir. Hiçbir işin kategorik olarak birbirine ayrılmadığı herkesin her işten anladığını iddia ettiği bir ülkede sadece gazeteci olmayı istemek ve bununla övünmek sık rastlanmaz. Üstelik bunun için ağır bedeller ödemeyi ise çok az kişi göze alabilir. Çok sevdiği *Vatan* gazetesinin

mottosu olarak “eğriye eğri, doğruya doğru” sözünü seçmesi Yalman’ın gazeteciliğe olan bu kategorik bağlılığın bir ifadesi olarak görmek gerekmektedir.

Yalman’ın gazeteciliği yanında yazarlığından da söz etmek gerekmektedir. Bu ikisini birbirinden ayırmak zordur. Çünkü Yalman gazeteciliği boyunca fırsatı olduğu her gün köşe yazıları yazmıştır. Özellikle *Vatan* gazetesinde neredeyse her gün başyazılar yazarak ülkenin gündemini değerlendirmiştir. Gazete yazılarının yanında Türk basını üzerine bir doktora tezi ile birlikte on bir adet kitap yazmıştır. Yazılarını topladığımızda on binlerce sayfa yazının ortaya çıktığı büyük bir külliyatla karşılaşmaktayız. Üstelik Yalman’ın Türkçesi şaşırtıcı derecede günümüz Türkçesine yakındır. Ne öz Türkçe akımına kapılmıştır ne de dilde kendiliğinden gelişen yeniliği reddetmiştir. Cümlelerindeki berraklık Yalman’ın okuyucu ile rahatça iletişime geçmesini sağlamaktadır.

Yalman’ın “entelektüel” kariyerinin sırrını araştırdığımızda Yalman’ın içinde büyüdüğü aile ortamı ve çevresi karşımıza çıkar. 14 Mayıs 1888 yılında Selanik’te doğan Yalman eğitimli bir ailenin içine doğmuştur. Yalman’ın babası Osman Tevfik Bey idadi ve sanayi okullarında yazı dersleri vermekte ve ayrıca Askerî Rüştiye’de de yazı ve tarih dersleri vermekteydi. Edebiyata meraklı olan Osman Tevfik Bey, *Ravza-i Edeb* ve *Mütalaa* isimli iki tane edebi dergi de yayınlamıştır (Yalman, 1997a: 11).

Yalman’ın ifadesiyle “Selanik gibi uyanık bir muhitte, çok dinamik, atılgan ve istidatlı bir babanın gölgesinde” yaşamaktadır (Yalman, 1997a: 11). Gerçekten de Selanik dönemin Osmanlısının Batıya açılan yüzü olarak tanınmaktadır. Batılı gelişmelere en fazla açık olan ama öte yandan İstanbul’un bas-

İKİNCİ BÖLÜM

Bürokrasi ve Tarihsel İlerleme

KİTABIN GİRİŞİNDE YALMAN'IN MODERN LİBERALLER kategorisine girdiği açıklanmıştı. Modern liberallerin bireysel gelişime ve otonom birey anlayışına dayanarak devletin yeniden dağıtımcı politikalarını destekledikleri malumdur. Bu bakımdan modern liberaller ile sosyal demokratlar arasında politika tercihleri bakımından fazla bir fark da yoktur.

Yalman, refah devletine desteğin tabii ve sorgulanamaz olduğunu düşünür. Bu yüzden olsa gerek refah devletini savunmak için fazladan bir tartışma yapmamıştır. Yalnızca çeşitli Avrupa ülkelerinden sosyal politika uygulamaları örneklerini göstermiştir. Örneğin 1946 yılında Danimarka'ya yaptığı ziyaret sonrası buradaki "içtimai" adalet anlayışını *Vatan* gazetesinde övmüştür. Devletin ekonomiye müdahalesini de tabii karşılayan Yalman, devletin bu konudaki yetkilerinin sınırlarının neler ol-

duğunu da tartışmaya lüzum görmemiştir (Yalman, *Vatan*, 29 Ocak 1940; 18 Aralık 1946).

Bununla birlikte Yalman, ekonomik planlamacılığı ve bununla ilişkili devletçilik doktrinini savunmak ve açıklamak için zaman zaman fırsatlarını değerlendirmiştir. Yalman, devletçilik üzerine en sistemli yazılarını *Gerçekleşen Rüya* kitabında yayımlamıştır. Daha önce açıklandığı üzere, Yalman söz konusu kitabını, Tan gazetesinde Atatürk'ün hastalığına ilişkin haberler yapmasının ardından gazetecilikten uzaklaştırıldığı sırada boş kalmamak adına yazmıştır. Her ne kadar dönemin yöneticileri Yalman'ın Atatürk'e saygısızlık yaptığına inanmış olsalar da Yalman kitabının önemli bir kısmını Atatürk'ün başarılarını açıklamaya ayırmıştır.

Yalman, Atatürk'ün önemli başarılarından birini onun devletçilik doktrini olarak gösterir. Sanayileşmek için planlı ekonomiye geçilmesini alkışlayan Yalman, bu politikanın gerekçelerini ve önemini kitabının başlarında Atatürk'e övgüler eşliğinde vermiştir. Ancak Yalman kitabının devamını devletçiliğin başarıları yerine Türkiye'deki kırtasiyeciliğin yarattığı problemlere ayırmış ve ayrıntıları ile kırtasiyecilikle nasıl mücadele edilmesi gerektiğine yer vermiştir.

Yalman'ın kırtasiyecilikle mücadele esasları bu bölümde detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Ancak Yalman'ın devletçilik övgüsünden hemen sonra kırtasiyecilik ve memurluk ilkelerini eleştirmeye başlamış olması açıklamaya muhtaç bir durumdur. Çünkü kırtasiyecilik ya da bürokratik prosedürler, ekonomik devletçilik uygulamasının tabii bir uzantısı var sayılır. Ekonomik planlama tek bir merkezden yapılır ve ilgili bürokratik kurumlar vasıtasıyla emir ve direktifler doğrudan doğruya uygulanır.

Merkezi ekonomik planlamanın uygulanmasında temel esas memurların inisiyatif alması değil, emirleri kanun ve yönetmeliklere göre yerine getirmesidir.

Devletçilik ile kırtasiyecilik arasındaki bu açık ilişkiye rağmen Yalman adeta bu ilişkiye isyan eder gibi bürokrasinin Türkiye’de daha rasyonel ilkeler çerçevesinde işleyebileceğini iddia ederek bürokraside reform önerileri sunmaktadır. Bu karışıklık da yetmezmiş gibi Yalman zaman zaman iyi bürokrasi örneklerini ABD’deki özel sektörden seçmektedir. Ancak Yalman, hantal bir ekonomik devletçiliğin, dünyadaki en rekabetçi piyasa ekonomisinde iş gören başarılı bir şirketi nasıl örnek alacağı konusunu garip karşılamamaktadır. Bununla da yetinmeyen Yalman’ın dünyanın en demokratik ülkeleri olan İngiltere ve İskandinav ülkelerini iyi kamu yönetimine örnek göstermesi de yine Yalman’ın açıklamalarında teorik tutarsızlıklara işaret etmektedir.

Bu bölümde Yalman’ın konuya ilişkin fikirleri ve bu fikirler arasındaki tutarsızlıklar tartışılacaktır. Ancak bu tartışmaya geçmeden önce kitabın yazıldığı tarihe ilişkin de açıklama yapmak gerekmektedir. Bu açıdan Yalman’ın kitabını 1938’de kaleme aldığı akılda tutulmalıdır. Cumhuriyet, kuruluşundan beri ekonomik devletçiliği temel bir strateji olarak kullanmıştır ancak 1931’den itibaren ekonomik planlamacılığa geçmiştir. Dolayısıyla kitabın yazıldığı dönem, Türkiye’nin ekonomik devletçilik tecrübesinin rahatlıkla analiz edilebileceği bir zamandır. Bununla birlikte refah devletinin bir aracı olarak ağır sanayi kuruluşlarının, ulaşımın, madenlerin ve temel hizmetlerin kamusallaştırılması Batı Avrupa’da ancak II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmış bir ekonomik fenomendir. ABD’de ise ağır sanayinin kamusallaştırılması hiç yaşanmamıştır. Do-

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Köy Enstitüleri ve Liberal Eğitim

Yalman için eğitim tabii olarak iyi olan şeylerin başında gelmektedir. Çünkü ilerlemenin, verimli olmanın ve bilinçli olmanın başında eğitim gelmektedir. Dolayısıyla eğitim aracılığıyla cehalete karşı başlatılan entelektüel “savaş” Yalman’ı her zaman heyecanlandırmıştır. Yalman yazılarında zaman zaman yaygın ve örgün eğitimin milletler açısından öneminden bahsetmiş ve yeni şeyler öğrenme merakını sıklıkla kanıtlamıştır. Zaten Yalman kendi zamanının en iyi okullarında okuma fırsatı yakalamış ve aynı zamanda Batı’daki eğitim sistemi hakkında geniş bir bilgi ve tecrübeye sahip olmuştur.

Ancak Yalman’ın eğitim konusundaki en “derli-toplu” fikirleri, 1944 yılında yayımlanan *Yarının Türkiyesine Seyahat* adlı kitabında, Köy Enstitüleri hareketi hakkında yazdıkları bağlamında ortaya çıkmıştır. Yalman Köy Enstitüleri tecrübelerini yakından takip etmiş, ona destek vermiş ve enstitülerin Türkiye’nin geleceğini temsil ettiği kanaatine sonuna kadar

inanmıştır. Yalman'a göre köy enstitüleri sadece Türkiye'nin acilen ihtiyaç duyduğu öğretmenlerin yetiştirilmesinde en verimli yol değildir. Aynı zamanda dönemin şartları altında demokratik bir hukuk devletinin icaplarına uygun, öz güvenli vatandaşların yetiştirilmesi için de ideal bir yöntemdir.

Kendisinin bir anti-komünist olduğunu gururla yazan ve en zorlu dönemlerde liberal olduğunu söylemekten çekinmeyen Yalman'ın köy enstitüleri ile ilgili yazdıkları önemlidir. Zira bilindiği gibi köy enstitüleri daha kuruluş aşamasında hem sağcı hem de solcu siyasetçiler ve yazarlar tarafından ciddi şekilde eleştirilmiş ve engellenmeye çalışılmıştır. Sağcılar için köy enstitüleri komünizm ve din düşmanlığının Türkiye'ye sistemli bir şekilde sokulmasının en etkili aracıdır. Bu yüzden sağcıların köy enstitüleri hakkındaki muhalefeti bir çeşit ideolojik savaş mahiyetini almaktaydı ve temel amaç genel halkı konuyla ilgili endokrine etmektir (Meşe, 2017).

Solcuların da köy enstitülerine karşı muhalefeti azımsanacak gibi değildi. Özellikle radikal ve alışılmamış yöntemleri olan enstitülerin ne getireceği hakkındaki şüphe insanları tedirgin ediyordu. Solcular arasındaki yaygın eleştiri köy enstitülerinin bir köylü-şehirli ayrımı yaratarak sınıfsal bir bölünmeye temel oluşturabileceği endişesinde temelleniyordu. Enstitülere sadece köylü çocuklarının kabul edilmesi ve sonrasında bu gençlerin tekrar zorunlu olarak köyde çalışmalarının beklenmesi köy-kent ayrımını derinleştireceğine inanılıyordu (Çukur, 2008).

Bunun yanında enstitülerin köylü gençleri okul binalarının yapımında ve okulun idamesi için gerekli diğer kol gücüne dayalı işlerde çalıştırmış olması herkes tarafından eleştirilmekteydi. Gençlerin haklarının suiistimal edildiğine ve hatta bazı

vakalarda ölümle sonuçlanan uygulamaların olduğuna dair çok ciddi iddialar enstitüleri zor durumda bırakıyordu. Okulların yapımı için gereken angaryaya köylülerin de dahil edilmesi, örgün eğitimin gerekliliği ile kendini özdeşleştiremeyen köylüler için de önemli bir sıkıntı kaynağıydı. Ayrıca yatılı okul uygulaması olan enstitülerde kız ve erkeklerin bir arada ders görmeleri, o dönem için, halkın genelinin kabul etmesi zor bir politikaydı (Yıldız, Akandere, 2018: 288-291).

Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda köy enstitülerinin geniş kitleler tarafından desteklenmediği ve politik elitler arasında da ciddi bir karşıtlık ve şüphenin enstitülere karşı yeşerdiği anlaşılmaktadır. Köy enstitülerinin de bu tür muhalefete karşı halkla ilişkiler çalışması yapmadığı ve belirli tavizler vermeden yoluna devam ettiği görülmektedir. Köy enstitülerini destekleyen dönemin Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmadan bu okulların yaşaması mümkün değildi. Öyle ki eğitim bakanlığı teşkilatının dahi bu yenilikçi harekete karşı ciddi bir direnç gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple demokratik seçimlerin ayak seslerinin duyulmasının ardından köy enstitülerine kimliğini veren her şey hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmış ve Demokrat Parti döneminde de bu okullar tamamen kapatılmıştır.

Yalman'ın demokratik cumhuriyete vatandaş yetiştireceğini umduğu köy enstitüleri, demokratik seçimlerin sesi daha duyulur duyulmaz neden ortadan kaybolmaya başlamıştır? Bu bir çelişki miydi? Gerçekten Yalman'ın iddia ettiği gibi köy enstitülerindeki eğitim demokrasiyi destekleyecek vatandaşların yetiştirilmesine uygun bir eğitim içermekte miydi? Enstitü kurucularının idealleri arasında demokratik toplumun gelişimi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Demokrasi mi Bilinçlendirir, Bilinçli Vatandaşlar mı Demokratikleştirir?

YALMAN'IN DEMOKRASIYE İLİŞKİN DURUŞUNU İKİ gruba ayırabiliriz. Birinci grupta Yalman'ın demokrasi teorisi üzerine yazdıkları bulunmaktadır. Kimi zaman köşe yazısı serileri ile kimi zaman da belirli olaylar karşısında duruşunu sergilemek için Yalman'ın demokrasi konusuna teorik açıklamalar getirmeye çalıştığı görülmektedir. Yalman'ın ikinci gruba ilişkin çalışmaları ise çok partili siyasal rejime geçiş denemeleri sırasında aldığı pozisyonu açıklamak için yazdığı köşe yazılarını kapsar.

Bu iki grup yazıları arasında belirli bir tutarlılık vardır. Ancak Yalman için demokratik yönetim şekli bugün anladığımız şekliyle çok partili anayasal demokrasi değildir. En azından Yalman'a göre çok partili demokrasi, demokratik rejimlerin

zorunlu formu değildir. Hatta ona göre, çok partili sistemlerin demokrasilerin en iyi formu olmadığı Amerikan ve Fransız demokrasilerininin 1930’lu ve 1940’lı yıllarda içinde buldukları durumdan anlaşılmaktadır. Yalman çok partili rejimlerin kolaylıkla irrasyonel hizipleşmeye kayarak yönetimin genelin çıkarına çalışmasına engel olacağına inandığı için çok partili demokrasiye sıcak bakmamaktadır.

Yalman’ın günümüz demokrasi teorisi için kabul edilmesi pek mümkün olmayan “demokratik fikirleri”, Türkiye’nin demokrasi tarihinde Yalman’ın yerinin analiz edilmesini zorlaştırmaktadır. Örneğin Yalman Cumhuriyet dönemi ilk çok partili siyasal rejime geçiş denemelerine sıcak bakmamış ve desteklemeyi reddetmiştir. Bunun yanında Demokrat Partiyi ve Dörtlülük Takriri verenleri uzun süre desteklemiştir. Hatta kendisine “dörtlülüklerin beşincisi” bile demiştir. Ancak 1960 askerî darbesinin en dizginsiz destekçilerinden biri olmaktan da çekinmemiştir. 1941-1945 arası tek parti rejimini bir çeşit totalitarizm olarak değerlendiren Yalman, Atatürk’ün “ebedi millî şef” olduğu dönemleri ise otoriter bir rejim olarak dahi görmemiştir.

Takdir edileceği üzere Yalman’ın demokrasinin pratiğine ve teorisine ilişkin düşünceleri günümüzün tutarlı bir akademisyenin disiplinli çalışmasının alacağı halden uzaktır. Ancak bu durum Yalman’ı araştırmayı ve onun fikirlerini ve siyasal davranışlarını analiz etmeyi imkânsız kılmamaktadır. Sadece Yalman’ın yaşadığı dönemin kendine özgü siyasal şartlarının yarattığı siyasal tartışmaları hatırlamayı gerekli kılmaktadır. Bunun yanında Yalman’ın demokrasiye ilişkin düşünceleri Türkiye’nin demokrasi tarihinin anlaşılması açısından da önemli katkılar sunabileceği açıktır. Özellikle İnönü’nün tek parti iktidarını totaliter bulan ve Türkiye’de bürokrasinin halk üzerinde ku-

ruduğu vesayetten her fırsatta şikâyet eden Yalman'ın, 1960'da bürokratik vesayetin anayasa ile kurumsallaştırılmasını neden coşkuyla desteklediğini anlamaya çalışmak önemlidir. Bu bölümde Yalman'ın “vesayet sistemi” ile ne demek istediği daha iyi anlaşılacaktır.

Bu bakımlardan Yalman'ın konuya ilişkin görüşleri hem önemlidir hem de demokrasi teorisi ve tarihi üzerine anlamlı bir tartışma yapmayı gerektirmektedir. Bu sebeple öncelikle kısaca 19. ve 20. yüzyıllarda Batı Avrupa'da gelişmeye başlayan çok partili temsili demokrasinin nasıl yaygınlaşarak günümüzde “ideal” siyasal rejim olarak kabul edildiği açıklanacaktır. Bu tartışma sırasında özellikle Sovyetlerin ve sosyalist teorinin yükselişi ile liberal demokrasilerin nasıl bir entelektüel saldırı altında tutulduğunun anlaşılması Yalman'ın fikirlerini anlamak açısından önemlidir.

İkinci olarak demokrasi teorisi ile modernleşme arasındaki ilişkilerin kısaca ele alınması gerekmektedir. Yukarıdaki kısa açıklamalardan anlaşılacağı üzere Yalman demokratik rejimleri “özel” olarak ya da “kendinde” değerli bulmamaktadır. Onun demokrasisi, arzu edilen rasyonel/otonom vatandaş tipinin ortaya çıkması için bir araçtır. Bu açıdan şartların uygun olmadığı durumlarda demokratik araçlar asıl amaç için rafa kaldırılabilir. Klasik liberaller de genellikle demokrasiye araçsal bir anlam atfetmeye meyillidirler. Ancak Yalman'ın tekçi dünya görüşünün modern liberalizmin neresinde olduğunu anlamak Türkiye'de demokratik tecrübeyi anlamlandırmanın bir yolu olarak karşımıza çıkacaktır. Dolayısıyla Yalman'ın demokrasi fikirleri ele alınacak ve çoğulcu bir perspektiften Yalman'ın fikirleri analiz edilecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Din, Din Özgürlüğü ve İlerleme

YALMAN'IN BERRAKLIĞA DOĞRU YAZI DİZİNİN İKİNCİ kısmının dinde reforma ayrıldığı daha önce belirtilmiştir. Yalman çeşitli vesilelerle ve büyük ölçüde dolaylı olarak dinde reform meselesinden ve taassuba karşı mücadeleden bahsetmiş olsa da, konuyla ilgili müstakil yazıları ancak bahsi geçen yazı dizisinde ele almıştır. Bu bölümde bu yazıları temel alarak Yalman'ın din konusu üzerine düşüncelerini sistemli bir şekilde özetlenecektir. Yeri geldiği müddetçe diğer yazılarına da başvurulacaktır.

Yalman'ın din hakkındaki görüşleri 19. yüzyılın sonlarında olgunlaşan pozitivist dünya görüşünün içinde gelişen sekülerleşme ve sosyalleşme teorileri kapsamında anlamak gerekmektedir. Bu teorilerin temel iddiası akıl çağının ilerlemesi ile birlikte dinî inançlar gerileyecek ve din insanlık tarihinden tamamen yok olacaktır. Sosyal ilişkilerimiz dinî inançlara göre değil seküler değer yargılarına göre şekillenecektir. Açık bir din karşıtlığı olan

ilk sekülerleşme teorilerinin günümüzde iddialarında “yumuşamaya” giderek devam ettiği görülmektedir. Ancak Yalman’ın sekülerleşme teorisinin bu ilk haline bağlı görülmektedir.

Bu sebeple öncelikle sekülerleşme teorisi ve ona yönelik eleştiriler kısaca ele alınacaktır. Sonra Yalman’ın din ve İslam üzerine fikirleri yine kısaca incelenecektir. Ardından Yalman’ın görüşlerinin ne ölçüde liberal düşünce geleneği içinde ele alınabileceği sorusu üzerinde durularak bu bölüm tamamlanacaktır.

Sekülerizm ve Eleştirileri

Sekülerleşme ve sosyalleşme teorileri dinî inançları irrasyonel davranışlar olarak görür. Yalman’ın atıf yapmaktan hoşlandığı, Comte gibi pozitivistler dine karşı ideolojik bir karşıtlık içindedirler. Buna göre, insanlık bilimin ilerlemesi ve rasyonel düşünmenin yaygınlaşması ile dinî inançları terk edecek ve insan toplumu dine referans vermeden hayatını örgütleyebilecektir. Buna kısaca sekülerleşme denmektedir. Barajların yapılması ile yağmur duasına çıkmanın azalması gibi din de insanlık ilerledikçe yok olup gidecektir (Stark, Finke, 2000). Bu iddiaya göre, modern bilimin açıklayıcılığının artması ile dinî inançların azalması arasında empirik korelasyonlar kurulabilir. Tersinden düşünürsek, bilimsel bilgiye önem vermeyen ülkelerde de dinî inancın giderek yaygınlaşarak, sosyal hayatın birinci belirleyeni olacağı iddia edilir. Yine empirik korelasyonlar yapmak mümkündür. Sekülerizm teorisi dinî inanç ile bilimsel bilgi arasında doğrudan ilişki kurduğu için Türkiye gibi tepeden inmecili modernleşme geçmişi olan ülkelerde önemli bir tartışma konusudur.

Sosyal bilimlerin gelişiminde dine karşı bu önyargılı tutumun çabuk taraftar bulduğu görülmektedir. Örneğin, Freud’un dinî inancı zihinsel bir hastalık, çocuksu bir davranış olarak

tanımlamasından beri psikoloji ve ondan etkilenen çeşitli beşeri bilimlerde dinî inanışın kurtulunması gereken irrasyonel bir davranış olduğu fikri yaygınlaşmıştır. Buradan hareket eden Adorno'nun dindarların aynı zamanda otoriter kişilik bozukluğu sergileyen insanlar olduklarını kolayca iddia etmesi Freud'un bir yansıması olarak yorumlanabilir. Marksist literatüre bakıldığında da Marx'ın din hakkındaki genel kanaatlerinin kabul gördüğü rahatlıkla gözlemlenebilir. Marx'a göre din ezilmiş sınıfların tahakküme sabretmeleri için geliştirilen bir inanç sistemidir ve tabii ki tahakküm ortadan kalktıktan sonra yok olacaktır (Iannaccone, 1992).

Sekülerizm, psikanaliz ve Marxizm dışında sosyalleşme teorisi de modern dönemde din algısını oldukça etkilemiştir. Sosyalleşme teorisi de sekülerleşme teorilerinde olduğu gibi dini rasyonel insan davranışı olarak ele alamayacağımızı iddia eden bir teoridir. Buna göre dinî davranışlarımız belirli bir kültürel norma uygun gösterdiği ölçüde anlamlıdır ve inananlar bu davranışları sorgulamadan sosyalleşmelerinin bir parçası olarak kabul etmektedirler. Bu tür açıklamalar özellikle radikal dindarlığın büyük ölçüde tepkisel bir davranış olduğunu iddia ederek, dindarlığı psikolojik bir anomali ya da sosyal davranış bozukluğu olarak görmektedirler (Stark, Finke, 2000). Hatta radikal dinî cemaatlere üye olanların zihinlerinin yıkandığı ya da akli melekelerini kullanmaktan alı konuldukları iddia edilir. Din de radikalliğin sübjektif bir ölçü meselesi olduğu fark edilirse, zihin yıkama iddiasının boyutları da ortaya çıkmaktadır.

Sekülerleşme ve sosyalleşme teorilerine karşı ciddi eleştiriler getirilmektedir. Şüphesiz bu bölümdeki yerimiz söz konusu konuların etrafıca ele alınmasını engellemektedir. Ancak yine kısaca bazı eleştirilen ana başlıklarını belirtmek Yalman'ın fi-

Sonuç

BU ÇALIŞMAYA BAŞLARKEN AMAÇ ÖNCELİKLE TÜRKİYE’de liberal düşünce geleneğine katkı yapmış bir yazarın düşüncelerini incelemek ve ona olan entelektüel borcu bir nebze olsun ödemektir. Çalışma ilerledikçe bugün klasik ya da modern liberalizmle pek çok açıdan aykırı olarak görülebilecek düşüncelerin Yalman tarafından rahatlıkla savunulmuş olduğu görüldü. Üstelik bu “aykırı” tutumun Yalman’ın kendi zamanındaki liberalizme yakın isimlerde de görüldüğü fark edildi.

Şüphesiz bu tür bir durumda siyasal düşünceler tarihi ya da siyaset teorisi açısından meseleye yaklaşıldığında Yalman’ı eleştirmek kolay ve basit olan yoldur. Ancak Yalman’ı eleştirirken, onun fikirlerinin neden ve nasıl bu yönde geliştiğini sorgulamak, Yalman’ın yaşadığı dönemi anlamaya çalışmak için önemli bir fırsattır. Bu kitap da ulaşılmaya çalışılan hedef de bu olmuştur. Dönemin diğer liberal eğilimli yazarlarında görüleceği gibi liberal fikirler kendilerine geliştirecek kamusal mecralar

bulamamış ve sonuçta içinde var olmaya çalıştıkları siyasal kurumların şekillerini almaya başlamışlardır.

Yalman II. Meşrutiyetin başında gazetelerin ilk heyecanla Batıda gördükleri gazetelere özenerek çeşitli ideolojik pozisyonlar aldığını belirtir. Kimi liberal, kimi sosyalist kimi de muhafazakâr olmuştur. Ancak kısa zaman sonra geriye sadece tek bir ikilik kalmıştır: İttihat ve Terakki'ye taraftar olanlar ve İttihat ve Terakkiye düşman olanlar. Maalesef bu kısa hikâye Türkiye'de güdük kalmış fikrî geleneklerin akıbetini de açıklar gibidir.

Sürekli yaşanan “beka” sorunu fikir insanlarını ve kamusal figürleri incelikli fikrî tartışmalardan uzaklaştırmış ve önemli olanın hangi tarafı tuttuğumuz olduğu kısır bir sürece sokmuştur. Maalesef soyut aklın en fazla yüceltiildiği tek parti döneminde fikrî tarafsızlık en yüksek seviyeye çıkmıştır. Fikir piyasasının adeta ortadan kalktığı bu dönemde liberalizmin tutarsız bir şekilde ve “modernleşme” sorunu bağlamında ele alınmış olması da şaşırtıcı değildir. İçinde yaşadığımız siyasal kurumlar siyasal fikirlerimizi ve siyasal kültürümüzü derinden etkilemektedir.

Bu açıdan Yalman'a bakıldığında, Yalman'ın yazılarında belirli temaları tespit etmek ve bu temaların belirli düzenlilikler oluşturduğunu iddia etmek mümkündür. Bu temaların başında Yalman'ın bürokrasi eleştirisi gelmektedir. Bürokratik kural ve mekanizmaların etkinlikten uzak yapısını her fırsatta eleştiren Yalman'a göre “kırtasiyecilik” aynı zamanda siyasal sistemle bireyler arasındaki güven ilişkisini de zedeleyerek bireysel gelişmenin önünü tıkamaktadır.

Bürokrasi eleştirisi şüphesiz güçlü bir liberal temadır. Yalman bürokrasinin sorunlarını ve bireyler üzerindeki yozlaştırıcı etkisini keskin bir şekilde görmektedir. Ancak Yalman'ın liberalliği burada bitmekte ve bariz bir şekilde önünde duran basit gerçek hakkında konuşmamaktadır. Piyasa ekonomisi ile bürokrasi arasındaki temel örgütsel farklılıktan hiç bir şekilde bahsetmeyen Yalman, dünyanın en rekabetçi piyasa ekonomisinde geçirdiği üç seneyi olmamış farz etmektedir. Bunun yerine, Yalman bürokrasi problemini aydınlanmış, idealist bireylerle aşmayı önermektedir. Bu anlamda bireysel sorumluluk da kendi kişisel çıkarlarını takip eden bireylerin kendiliğinden kamusal çıkara hizmet edeceği yönündeki Smithyen argümanı desteklemez. Daha çok aydınlanmış bireyin “adi” çıkarlarını göz ardı ederek, zorluklar karşısında yılmadan kamusal çıkar için çalışmasını ifade etmektedir.

Bu savrulmayı Yalman'ın cehaletiyle ya da onun samimiyetsizliği ile açıklamak imkânsızdır. Şüphesiz Yalman ne cahildir ne de samimiyetsizdir. Ancak Türk siyasal hayatında yaşanan dramatik dalgalanmalar çoğu zaman makul fikirlerin gelişmesini engellemiştir. Yalman hem Atatürk'ün fikirlerinde yanılmazlığına inanmakta hem de kaba Aydınlanmacı rasyonalizme inanmaktadır. Bu şartlar altında ekonomik planlamacılığın doğru yapıldığı takdirde kırtasiyeciliğin dezavantajlarını aşacağına inanmak ister gibidir.

Özellikle köy enstitüleri ile ilgili eğitim üzerine yazılarında Yalman sadece eğitim felsefesi üzerine konuşmamakta ama aynı zamanda köy enstitülerini bürokratik etkinsizliğe karşı çare olarak da sunmaktadır. Yalman'ın Atatürk'e bağlılığı bu hususta da ortaya çıkmaktadır. Atatürk'ün tercih ettiği ekonomik planlamacılık kırtasiyecilik “batağına” saplandığında sorumlu-

luk Atatürk'te değil ama onu anlamayan bürokratlardadır. Köy enstitüleri de aslında Atatürk'e layık vatandaş yetiştirmenin etkin bir yöntemi olarak kabul edilmelidir.

Dolayısıyla Yalman'ın Atatürk'ün özelinde geliştirdiği kişi kültürü nedeniyle bürokrasi eleştirisi bireyci ve piyasacı bir şekil almaktan ziyade birden bire kolektivist bir şekil almaktadır. Yalman hem Atatürk'ü eleştirmekten kaçınmak hem de liberal olmak isterken kendini rasyonalist bir kolektivizmin içinde bulmaktadır.

Yalman liberalizm ile rasyonalizm arasında her ilişki kurmayı denediğinde kaçınılmaz olarak kolektivizme savrulduğu görülmektedir. Yalman'ın bir diğer önemli teması olan fikir özgürlüğü meselesinde de durum budur. Her ne kadar Yalman her fırsatta fikir özgürlüğünü savunduğunu iddia etse de, Yalman'ın Millci bir serbest fikir tartışması sonucunda ulaşılan evrensel gerçeklerden bahsettiği düşünülmemelidir. Tartışma serbestiyetini desteklemektedir ancak bu tartışmanın sınırları bazı evrensel ilkelerle önceden belirlenmiştir. Yalman açık bir şekilde Comte'un "üç hal" yasasına inanmaktadır. Bu yüzden kamusal tartışma ancak pozitivist evreyi destekleyecek şekilde yapılmalıdır. Bu bakımdan "gerici" söylem ve iddiaların fikir özgürlüğü bağlamında meşruluğu yoktur. Ancak pozitivist aşamaya uygun tartışma konuları insanları evrensel bilgiye doğru rehberlik edecektir. Burada da Atatürk'ün etkisi kaçınılmaz olarak Yalman'ın fikirlerini belirlediği görülmektedir.

Yalman'ın bir diğer önemli tema olan demokrasi tartışmasında da önemli sorunlar yaşadığı görülmüştür. Hatta Yalman'ın maalesef en fazla sorun yaşadığı fikrî konu demokrasi teorisi-dir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur zira demokrasi fikri "rasyo-

nalist” görüşün en fazla çekindiği siyasal rejimdir. Esas amaç “ilerleme” olduğu için Yalman burada da demokrasiye rasyonalizmin izin verdiği koşullar çerçevesinde destek vermiştir. Demokrasi tartışmasında Yalman, bütün liberal ilkeleri öylesine eğip, bükmeye başlamıştır ki, sonuçta bir tür militarizm savunusu yapar konuma sürüklenmiştir.

Ancak Yalman’ın liberalizm açısından savunulması en zor, hatta “çocukça” fikirleri din özgürlüğü ve dinin mahiyeti üzerine olanlardır. Din konusunda Yalman adeta Fransız Devrimi öncesinde yaşayan Aydınlanmacı bir düşünür gibi konuşmaktadır. 19. yüzyılın sonlarındaki haliyle sekülerleşme teorisini savunan Yalman adeta bambaşka bir alemde seslenir gibidir. Üstelik ömrünün sonlarında Yalman’ın fikirlerinde değişiklik yapmadığı gözlemlenmektedir. Din konusunda Yalman’ın kurucu rasyonalizmi ve halka karşı paternalizmi zirveye çıkmaktadır. Yalman basitçe devletin din konusunda son karar mercii olabileceğine ve bürokratik mekanizmaların halkın dinî fikirlerini ve pratiklerini rahatlıkla değiştirebileceğine inanmaktadır.

Şüphesiz Yalman’ın fikirleri bu haliyle günümüz Türkiye’sinde savunulamaz. Hem Türkiye’nin siyasal kurumsallaşma değişmiştir hem de bu konuda söz söyleyecek nitelikli çok sayıda yazar vardır. Ancak Yalman’ın fikirlerinin kamusal alanda ve entelektüel camiada temelden reddedildiğini sanmak büyük bir hata olur. Asıl mesele olan Türkiye’nin nasıl medeni ülkeler arasında yer alacağı sorusu halen geçerliliğini koruyan bir numaralı siyasî sorundur. Yalman tartışmasından anlaşılacağı üzere bu soruya demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları üzerinden normatif cevaplar vermek liberalizmin Türkiye’de başarılı olamayacağı bir yoldur.

Normatif cevapların yanlış olmasından değil ama dinleyici kitlesinin liberal ahlâkî teoriye kulaklarının kapalı olmasından kaynaklanmaktadır. Normatif teoriler çok önemli olmakla birlikte liberallerin kurumsal gelişme ile normatif fikirlerin nasıl birbirlerini tamamladığını göstermeleri şarttır. Örneğin tercih özgürlüğü ve bireysel hakların ahlâkî değerinin yanında ekonomik kalkınmada nasıl önemli bir rol oynadığının da açıklanması şarttır. Aksi takdirde hangi ulvî siyasal değeri tartışırsak tartışalım, söz konusu tartışmaların altından beka kaygısıyla tutuşmuş rasyonalist bir pozitivist ilerlemeciyi karşımızda bulacağımız akıldan çıkartılmamalıdır.

Kaynakça

- Acemođlu, D.; Robinson J.A. (2013). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, NewYork: Currency.
- Alasdair McIntyre (2016). *A Short History of Ethics: A History of Moral Philosophy from the Homeric Age to the Twentieth Century*, NewYork: University of Notre Dame Press.
- Başgil, A. F. (1962). *Din ve Laiklik*, İstanbul: Sönmez Neřriyat.
- Berlin, Isaiah (2007). “İki Özgürlük Kavramı”, Çev. Mustafa Erdođan, *Liberal Düşünce*, Sayı 45, ss. 59-72.
- Berry, J. C. (1997) *Social Theory of Scottish Enlightenment*, UK: Edinburg University Press.
- Congleton, R. D. (2011) *Perfecting Parliament, Constitutional Reform, Liberalism, and the Rise of Western Democracy*, NewYork: Cambridge University Press.
- Çelik, Ayşegül (2013). *Ölmeyi Bilen Adam: Muhsin Ertuğrul*, İstanbul: Can Yayınları.
- Çukur, Duygu (2008). “Köy Enstitüleri Eğitim Modelinin Hedeflediđi İnsan Tipi ve Türkiye’de Yapılmış Tezlerde Köy Enstitüleri”, *Toplum ve Demokrasi*, Yıl 2, Sayı 4, ss. 151-162.
- Dahl, Robert (1998). *On Democracy*, NewYork: Princeton University.
- Femia, J.V. (1993). *Maxism and Democracy*, London: Oxford University Press.

- Franck, Iannaccone (2014). "Religious Decline in the 20th Century West: Testing Alternative Explanations", *Public Choice*, Sayı 159, ss. 385-414.
- Gaus, Gerald (2000). *Political Concepts and Political Theories*, Colorado: Westview Press.
- Gaus, Gerald (2003). *Contemporary Theories of Liberalism*, Londra: Sage Publications.
- Gill, Anthony (2007). *The Political Origins of Religious Liberty*, UK: Cambridge University Press.
- Gill, M.B. (2014). *Humean Moral Pluralism*, UK: Oxford University Press.
- Hartwell, R.M. (1996). "Bir Liberalin Eğitimi", *Liberal Düşünce*, Çev. Sema Coşaroğlu, Sayı 1, ss. 49-53.
- Hayek, F.A. (1935). *Collectivist Economic Planning*, London: Routledge&Kegan Paul.
- Hayek, F.A. (1990). "Errors of Constructivism", *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, London: Roudledge.
- Hayek, F.A. (2010a). "Historicism of Scientific Approach", *Studies on the Abuse and Decline of Reason*, Ed. Bruce Caldwell, Chicago: Chicago University Press.
- Hayek, F.A. (2010b). "Individualism: True and False", *Studies on the Abuse and Decline of Reason*, Ed. Bruce Caldwell, Chicago: Chicago University Press.
- Hayek, F.A. (2015). *Kölelik Yolu*, Çev. Atilla Yayla, Yıldray Arsan, Ankara: Liberte Yayınları.
- Heimsoet, Heinz (2018). *Kant'ın Felsefesi*, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Hughes, O.E. (2012). *Public Management and Administration*, London: Palgrave.
- Hume, David (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Huntington, Samuel (1991). "Democracy's Third Wave", *Journal of Democracy*, Sayı 2, ss. 12-34.
- Iannaccon, R. L. (1992). "Religious Markets and Economics of Religion", *Social Compass*, Sayı 39, ss. 123-131.
- Kalkan, Buğra (2016a). *Kendiliğinden Doğan Düzen*, Ankara: Liberte Yayınları.

- Kalkan, Buğra (2016b). "Political Institutionalization and Economic Rents: The Case of Turkey From 1923 to 1960", *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, Sayı 6, ss. 1-30.
- Kalkan, Buğra (2018). "Türkiye'de Liberalizmin Tarihi: Kişiler, Kurumlar ve Olaylar" Ed. Ömer Baykal, *Cumhuriyet Döneminde Siyasi Düşünce*, Ankara: A Kitap.
- Kaya, Elif Emre; Zakir B. Avşar (2012). "Türk Basınında Eugene Pulliam Olayı", *Akademia*, ss. 24-38.
- Kuhn, Thomas (2018). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Locke, John (2013). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, Çev. Melih Yürüşen, Ankara: Liberte Yayınları.
- Meşe, Ertuğrul (2017). "Türk Sağında Köy Enstitüleri Algısı", *Asya Studies*, Sayı 1, ss. 83-95.
- Mill, John Stuart (2014). *Hürriyet Üstüne*, Çev. Osman Dostel, Ankara: Liberte Yayınları
- Oh, Eunseong (2016). "Mill on Paternalism", *Journal of Political Inquiry*, Sayı 1, ss. 41-49.
- Popper, Karl (2008) *Tarihsiciliğin Sefaleti*, Çeviren Ceyhan Aksoy, İstanbul: Plato Yayınları.
- Popper, Karl (2018) *Açık Toplum ve Düşmanları*, Çev. Mete Tuncay, Ankara: Liberte Yayınları.
- Rawls, John (1971) *A Theory of Justice*, NewYork: Harvard University Press.
- Rawls, John (1993) *Political Liberalism*, NewYork: Columbia Classics in Philosophy.
- Stark, R.; Iannaccone, L.R. (1994). "A Supply-Side Reinterpretation of the 'Secularization' of Europe", *Journal for the Scientific Study of Religion*, Sayı 33, ss. 230-252.
- Stark, R.; Iannaccone, L.R.; Finke, R. (1996). "Religion, Science, and Rationality", *American Economic Review*, Sayı 86, ss. 433-437.
- Stark, Rodney; Finke Roger (2000) *Acts of Faith, Explaining Human Side of Religion*, New York: Univeristy of California Press.

- Tezcan, Asuman (2007). *Ahmet Emin Yalman Dönemi ve Gazeteciliği 1918-1938*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tocqueville, A.de (2004[1856]). *Eski Rejim ve Devrim*, Çev. Turhan Ilgaz, Ankara: İmge Yayınları.
- Uslu, Cennet (2011). *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Weingast, Berry (2017). "Adam Smith's Industrial Organization of Religion: Explaining the Medieval Church's Monopoly And its Breakdown in the Reformation", Working Paper, Stanford University, https://web.stanford.edu/group/mcnollgast/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2016/01/asm-on-religion-and-theology.ver5_08__17.0131.print_view_.pdf.
- Weinstein, J.R. (2013) *Adam Smith's Pluralism*, NewYork: Yale University Press.
- Yalman, A. E. (2018). *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, Çev. Birgün Keşoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalman, A.E. (1938). *Gerçekleşen Rüya*, İstanbul: Tan Matbaası.
- Yalman, A.E. (1943). *Havalarda 50.000 Kilometre*, İstanbul: Vatan Matbaası, III Cilt.
- Yalman, A.E. (1990 [1944]). *Yarının Türkiyesine Seyahat*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Yalman, A.E. (1944). *Dünyadan Haber*, II Cilt, İstanbul: Vatan Matbaası.
- Yalman, A.E. (1945). *Naziliğin İç Yüzü*, İstanbul: Vatan Matbaası.
- Yalman, A.E. (1945). *San Fransisko'da Neler Gördüm?*, İstanbul: Vatan Matbaası.
- Yalman, A.E. (1956). *Turkey in My Time*, USA: University of Oklahoma Press.
- Yalman, A.E. (1957). *Berraklığa Doğru*, İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Yayınları.
- Yalman, A.E. (1997a). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1888-1922*, Cilt 1, Yayına Hazırlayan Erol Şadi Erdinç, İstanbul: Pera Turizm Ticaret A.Ş.
- Yalman, A.E. (1997b). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1888-1922*, Cilt 2, Yayına Hazırlayan Erol Şadi Erdinç, İstanbul: Pera Turizm Ticaret A.Ş.

Yıldız, Nihal; Akandere, Osman (2018). “Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35, ss. 275–316.

Yılmaz, Murat (2005). “CHP İlkelerinin 1937’de Anayasaya Girişi ve Liberalizmin Yasaklanması”, Murat Yılmaz (Ed.) *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, *Liberalizm Cilt 7* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gazete Yazıları

Yalman, A. E., *Vatan Gazetesi*, 29 Ocak 1940,

———17 Ekim 1940, “Yepyeni Bir Varlığın Temel Taşı”.

———23 Kasım 1940, “Bir Türk İstanbul, Bir de Levanten İstanbul Var!”.

———26 Ekim 1941, “İfratlarımızla, Tefritlerimiz”.

———27 Ekim 1941, “Türk Halk Ruhunu İyice Eşelemek Lazım”.

———28 Ekim 1941, “Fiili Halk Mürakabesi”.

———30 Ekim 1941, “Mürakabede İhtisasın Yeri”.

———31 Ekim 1941, “Parti Sistemi, Demokrasinin Temeli Değildir, Hatalı Tarafıdır”.

———5 Kasım 1941, “İktisadi Hayatta Verimli Çalışma”

———19 Kasım 1941, “Müsavat, evet. İmtiyaz, hayır!”

———22 Kasım 1941, “Din ve İnkılap”

———23 Kasım 1941, “Daima Bekçisi Olacağımız Beş Esas”

———24 Kasım 1941, “İyiye ve Güzele Yer veren Bir Hazine”

———25 Kasım 1941 “Bir Tecrübenin Neticeleri”

———27 Kasım 1941, “İdeal Din Sistemi”

———28 Kasım 1941, “Yeni Neslin İmanı”

———24 Nisan 1943, Mevzuat Hazretleri

———4 Nisan 1945, “Rus İhtilalinin Dört Neticesi”.

———5 Nisan 1945, “Değişen Rüzgarlar”.

———5 Ekim 1946, “Fransız Halkıyla Mülakat”.

———4 Kasım 1946, “Geniş Görüşe Doğru”.

———8 Kasım 1946, “Cennetten İlk İntibalar”.

- 9 Kasım 1946; “Ümitli Manzaralar”.
- 15 Kasım 1946, “Düne Ait Gidişin Manzarası”.
- 19 Kasım 1946, “Ümitli Manzaralar”.
- 20 Kasım 1946, “Halk Partisinden Beklenen Gidiş”.
- 24 Kasım 1946, “Profesör Myrdal kimdir?”
- 27 Kasım 1946 , “Sosyal Demokrat Yaftalı Bir Liberalizm”
- 1 Aralık 1946’da “İsveç’in Harp Sonrası Faaliyet Programı”
- 5 Aralık 1946, “Ecnebi Sermayesi Bize Nasıl Gelir?”.
- 6 Aralık 1946, “İsveç’in Liberal Muhalefeti”
- 18 Aralık 1946, “Doğru Yol”.
- 24 Ekim 1949, “Eminiyetten Doğan Seciye Kuvveti”
- 22 Haziran 1950, “Menderes Nereye Gitmek İstiyor?”
- 17 Ekim 1958, “Pek Acıklı Bir Hikaye”
- 19 Eylül 1958, “Dört Başı Mamur Bir Türkiye”
- 28 Eylül 1958, “Bir Dost Kaybettik”
- 27 Mayıs 1960, “Allah’ın Bugüne de Varmış!”
- 28 Mayıs 1960, “Askeri Şerefimiz ve millî İtibarımız”
- 29 Mayıs 1960, “Feshedilen Meclis”
- 2 Haziran 1960, “Politikacı Vekil İstemiyoruz”
- 3 Haziran 1960, “Eşsiz Radikal İmkan”
- 9 Haziran 1960, “Allah Korudu”
- 21 Haziran 1960, “Tarihin Huzurundayız”
- 28 Haziran 1960, “Allahın Hikmeti”
- Jawaharlal Nehru, *Vatan Gazetesi*, 8 Mayıs 1960, “Nehru’nun Gözüyle Türkiye”.

Ali Fuad Başgil

Bir Düşünürün Fıkrı Haritası

Salih Zeki Haklı

ISBN: 978-605-9823-38-8

1. Baskı, Aralık 2018

Bu çalışma Ali Fuad Başgil'in 1932 ilâ 1967 yılları arasını kapsayan otuz beş sene ilmî hayatındaki siyaset, hukuk, din ve toplumla ilgili görüşlerini, eleştirilerini ve tekliflerini Türkiye'deki siyasî gelişmeler ve kendisinin fıkrî pozisyonu bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Bu amaç dikkate alındığında kitabın isminde neden "fıkrî haritası" ifadesinin kullanıldığının daha anlaşılır olacağı düşünülmektedir. Zira çalışmanın her bölümünde Başgil'in fıkrî değişim ve gelişimine temas edildiği gibi hangi düşüncesini hangi hadiseler neticesinde dile getirdiği ve bunun sonucunda hangi gelişmelerin yaşandığı da ele alınmaktadır.

Haritanın, belirli bir yerin tamamının ya da belirli kısmının kuşbakışı görüntüsünü veren bir taslak olduğu düşünülürse, bu çalışmada esas yapılmak istenenin Ali Fuad Başgil'in düşünce yapısının zaman içindeki değişimini ve sınırlarını gösteren kuşbakışı bir taslağını sunmak olduğu görülecektir.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti

M. Kürşad Birinci

ISBN: 978-605-9823-40-1

1. Baskı, Aralık 2018

Liberalizmin Türkiye’de yaşadığı tarihsel serüvende, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin (HFYC) özel bir yeri bulunur. HFYC, kendisinden önceki benzeri cemiyet ve partilere nazaran daha uzun süre hayatta kalmış; başka hiçbir üstün amaç gütmeyen, bireyin özgürlüğünü ve sınırlı devleti savunmuş; en azından belli bir süre bu gayreti göstermiştir.

Türk liberal düşünce geleneği içinde özel anlamlar taşıyan bir hareket olarak HFYC’nin “liberal” sıfatını kaybettiği 1950’lerin başından 1990’lara kadar ikinci bir örneği mevcut değildir. Cemiyetin kapanmasına neden olan süreç ise, Türk liberalizm tarihi açısından bir kırılma noktasına işaret eder. Cemiyetin kurucu önderleri Ali Fuad Başgil ve Ahmet Emin Yalman’ın fikirleri, tavırları ve tutumları üzerinden okunabilen bu kırılma, liberal fikriyatın günümüzdeki durumuna ilişkin de anlamlı veriler sunmaktadır. Biri liberalizmi Batı tipi yaşam tarzı olarak yücelten, diğeri insan haklarını, bireyin özgürlüğünü, sınırlı devleti önemseyen bu iki ana akım günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir.